

НАВЧАННЯ ПРОДУКТИВНИХ ВИДІВ МОВЛЕННЕВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ НА ЗАНЯТТЯХ З ІНОЗЕМНОЇ МОВИ ПРОФЕСІЙНОГО СПІЛКУВАННЯ

TEACHING PRODUCTIVE LANGUAGE SKILLS AT THE LESSONS OF FOREIGN LANGUAGE FOR PROFESSIONAL COMMUNICATION

Метою статті є дослідження особливостей навчання продуктивних видів мовленнєвої діяльності й формування навичок усного і писемного мовлення у курсантів на заняттях з іноземної мови професійного спілкування у вищих військових навчальних закладах. Однією з умов якісного розвитку продуктивних видів мовленнєвої діяльності є використання різних підходів до навчання усного й писемного мовлення, різноманітних форм роботи, в т. ч. і нестандартних. Це сприятиме підвищенню творчо-пошукової активності курсантів на заняттях. Увагу акцентовано на різних типах завдань, під час виконання яких не тільки засвоюється матеріал і доводяться до автоматизму навички, але й забезпечується готовність курсанта реально використовувати отримані знання в умовах професійного середовища. Доведено, що наразі проводиться посилена експериментальна робота, спрямована на удосконалення і впровадження новітніх методів навчання продуктивних видів мовленнєвої діяльності в систему навчання іноземної мови професійного спілкування.

Ключові слова: іноземна мова професійного спілкування, продуктивні види мовленнєвої діяльності, курсанти, мовлення.

Целью статьи является исследование особенностей обучения продуктивным видам речевой деятельности и формирования навыков устной и письменной речи у курсантов на занятиях по иностранному языку профессионального общения в высших военных учебных заведениях. Одним из условий качественного развития продуктивных видов речевой деятельности является использование разных подходов к обучению устной и письменной речи, разнообразных форм работы, в т. ч. и нестандартных. Это способствует повышению творческой поисковой активности курсан-

тов на занятиях. Внимание акцентировано на разных типах заданий, при выполнении которых не только усваивается материал, доводятся до автоматизма навыки, но и обеспечивается готовность курсанта реально использовать полученные знания в условиях профессиональной среды. Доказано, что в данный момент проводится усиленная экспериментальная работа, направленная на усовершенствование и внедрение новых методов обучения продуктивным видам речевой деятельности в систему обучения иностранному языку профессионального общения.

Ключевые слова: иностранный язык профессионального общения, продуктивные виды речевой деятельности, курсанты, речь.

The purpose of the article is to study the peculiarities of teaching productive language skills and forming the skills of oral and written speech to cadets at the lessons of foreign language for professional communication at higher military educational establishments. One of the conditions of high-quality development of productive language skills is using different forms of work, as well as the alternative ones. It promotes cadets' creative activity increase at the lessons. Attention is paid to different types of tasks, when the material is not only digested and practised until it becomes automatic, but also the cadet's readiness to use the knowledge in real-life professional environment is assured. It is proved that now there is an intensive experimental work aimed at improving and introducing the newest methods of teaching productive language skills in the system of teaching foreign language for professional communication.

Key words: English for professional communication, productive language skills, cadets, speech.

УДК 372.881.111.1

Нігаметзянова К.Р.,
старший викладач
кафедри іноземних мов
Національної академії
Національної гвардії України

Постановка проблеми у загальному вигляді.

Сучасні цивілізаційні тенденції розвитку висувають нові вимоги до людини, а отже, й до освіти. Сьогодні світове співтовариство визнає якість освіти головною метою, пріоритетом розвитку суспільства у XXI ст., якому підпорядковані всі інші показники людського життя. Нашій державі потрібні такі військовослужбовці, які вміють працювати з людьми, підлеглими, глибоко усвідомлюють і знають свою роль у суспільстві, уміють використовувати набуті знання, вміння та навички на практиці, тобто професійно компетентні.

Соціально-економічні потреби сучасного українського суспільства зумовлюють зростання важливості навчання продуктивних видів діяльності майбутніх військовослужбовців. Контакти між країнами збільшилися на всіх рівнях. Як наслідок, з'явилася необхідність у регулярному спілкуванні

та листуванні, переговорах і складанні, оформленні різноманітної письмової документації, обміні інформацією, заповненні анкет і анкетуванні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Питання формування й розвитку продуктивних видів діяльності на заняттях з іноземної мови є досить актуальним. Багато науковців підкреслюють важливість переходу від репродуктивних видів діяльності (перекладу, виконання граматичних вправ) до продуктивних (висловлювання власної думки, участі в інтерактивній взаємодії з іншими учасниками навчального процесу). Це питання достатньо широко досліджено педагогами-науковцями, викладачами-практиками й методистами (С.А. Ламзін, С.Ю. Ніколаєва, Дж. Мун, Е.В. Васильєва, Ю.І. Пассов).

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. На думку багатьох

дослідників, одним із напрямків підвищення ефективності навчання іноземної мови є розвиток навичок усного й писемного мовлення з урахуванням специфіки навчального закладу, надання процесу вивчення іноземної мови професійно-орієнтованої спрямованості, створення таких ситуацій на занятті, у яких людина може ситуативно моделювати те, що вона вивчає. У вищих військових навчальних закладах (далі – ВВНЗ) процес розвитку продуктивних видів діяльності має враховувати специфіку підготовки фахівця (значні обсяги практичної роботи, самопідготовку, переважно групові форми занять тощо). Отже, питання розвитку навичок усного й писемного мовлення на заняттях з іноземної мови професійного спілкування (далі – ІМПС) у ВВНЗ як шлях вирішення проблеми гідної мовної професійної підготовки військовослужбовців і сьогодні є недостатньо дослідженим, хоч і надзвичайно актуальним і важливим.

Мета статті полягає у розкритті особливостей формування й навчання продуктивних видів мовленнєвої діяльності на заняттях з іноземної мови професійного спілкування у ВВНЗ.

Виклад основного матеріалу. У процесі продуктивної мовленнєвої діяльності людина висловлює свої думки або передає чужі думки в усній чи письмовій формі. Таким чином, до продуктивних видів діяльності належать говоріння і письмо.

Говоріння сприяє усному спілкуванню іноземною мовою в діалогічній і монологічній формі. Усна форма навчання включає в себе і говоріння, й аудіювання, тому навчання говорінню – тільки один аспект навчання усного мовлення. Обидва ці процеси нерозривні в спілкуванні, тісно пов'язані вони і в навчанні: навчання говорінню неможливе без вміння чути і розуміти мову.

У зв'язку з тим, що говоріння здійснюється у двох формах – діалогічному і монологічному мовленні, розглянемо технологію навчання кожної з них.

С.Ю. Ніколаєва характеризує діалогічне мовлення як процес мовленнєвої діяльності двох або більше учасників спілкування. Тому в межах мовленнєвого акту кожен з учасників по черзі грає роль як слухача, так і мовця [1, с. 146–148].

Діалогічне мовлення (ДМ) виконує такі комунікативні функції, як:

- запит інформації – повідомлення інформації;
- пропозиція (прохання, накази, поради) – прийняття або відмова від запропонованого;
- обмін думками / враженнями / ідеями / враженнями;
- взаємовплив / обґрунтування своєї думки.

Діалогічне мовлення має певні характеристики:

- вмотивованість (необхідно створити умови, в яких у студентів або курсантів з'явиться потреба й внутрішня мотивація висловитися, поділитися думками);
- зверненість (спілкування, зазвичай, проходить у безпосередньому контакті учасників, котрі добре

обізнані з умовами, в яких відбувається комунікація. Діалог – це зорове сприйняття співрозмовника і певна незавершеність висловлювань, що розширюється позамовними засобами спілкування);

- ситуативність (зміст ДМ можна зрозуміти тільки з урахуванням тієї ситуації, в якій воно здійснюється);

- емоційна забарвленість (мовець передає свої думки, ставлення до того, що відбувається і про що йдеться);

- спонтанність (ДМ не можна передбачити або спланувати заздалегідь; обмін репліками відбувається швидко, і реакція потребує природнього темпу мовлення);

- двосторонній характер (співрозмовник виступає то в ролі мовця, то слухача, який реагує на слова співрозмовника) [1, с. 146–148].

Важливим аспектом у навчанні діалогічного мовлення є створення не просто ситуацій дійсності, але природних ситуацій, які спонукають до мовлення. Такі ситуації називають мовленнєвими або комунікативними ситуаціями (далі – КС). Ситуація, як основа вербального спілкування, є сукупністю мовних і немовних умов, необхідних і достатніх для здійснення мовленнєвої дії.

Ситуації вербального характеру використовують для навчання діалогічного та монологічного мовлення і мають різні завдання – від спрощених перетворень до самостійних мовних повідомлень.

Існують різні підходи до навчання діалогічного мовлення, з яких можна виділити два основні. Відповідно до першого – «зверху вниз» – навчання діалогічного мовлення розпочинається з ознайомлення з діалогом-зразком і його поступовим варіюванням, а в перспективі – і створенням власних діалогів в аналогічних ситуаціях спілкування. Другий – «знизу вверх» – передбачає проходження шляху від першочергового засвоєння елементів діалогу (реплік ДМ) до самостійного складання діалогу на основі навчальної КС, що також передбачає прослуховування діалогів-зразків.

Згідно з класифікацією Дж. Мун, прийоми навчання діалогічного мовлення можна поділити на 6 груп [4, с. 142–150]:

1. Activities giving evidence of knowing (прийоми, які дозволяють активізувати знання: назвати, дати визначення, описати, віднести до певної категорії, визначити співвідношення та ін.);

2. Activities giving evidence of comprehension (прийоми, які дозволяють продемонструвати розуміння матеріалу: пояснити, знайти відмінності, продовжити або закінчити, навести приклади, узагальнити, зробити припущення, класифікувати та ін.);

3. Activities giving evidence of knowledge / understanding (прийоми для закріплення вивченого матеріалу: демонструвати, описати взаємовідношення, навести приклади, використати на практиці, оперувати, ілюструвати, звірити та ін.);

4. Activities giving evidence of analysis (прийоми, які розвивають здатність аналізу: знайти відмінності, оцінити, підрозділити, диференціювати, зробити висновок, порівняти, протиставити, діагностувати, категоризувати та ін.);

5. Activities giving evidence of synthesis (прийоми, які розвивають здатність синтезу: об'єднати, формулювати, розвинути, поєднати, спланувати, реорганізувати, зробити висновки, з'єднати, узагальнити, докладно викласти та ін.);

6. Activities giving evidence of criticism (прийоми, що сприяють формуванню навичок критичного мовлення: зробити висновки, порівняти, виправдати, оцінити, поставити під сумнів та ін.).

С.Ю. Ніколаєва визначає монологічне мовлення як безпосередньо спрямований на співрозмовника чи аудиторію організований вид усного мовлення, який передбачає висловлювання однієї особи [1, с. 167]. Розрізняють два види монологічного мовлення: підготовлене і непідготовлене. Серед форм усного спілкування для навчання курсантів важливим є підготовлене монологічне мовлення, що зумовлено необхідністю військових фахівців робити доповіді, проводити міжнародні військові брифінги. Підготовлене монологічне мовлення, на відміну від непідготовленого, має більшу організованість, зв'язність, переконливість, які набувають особливого значення у військовій сфері спілкування, адже забезпечують доступну, переконливу передачу військової інформації, бойового завдання тощо.

Монологічне мовлення (далі – ММ) має певні комунікативні, психологічні й мовні особливості, котрі викладач повинен враховувати у процесі навчання монологічного виду мовленнєвої діяльності.

Монологічне мовлення виконує комунікативні функції:

- інформативну – повідомлення інформації про предмети, події навколишнього середовища, опис природи явищ, дій, стану;

- впливову – передбачає спонукання до дії чи запобігання небажаній дії, переконання у справедливості чи несправедливості поглядів, думок;

- експресивну (емоційно-виразну) – використання ММ для опису емоцій, почуттів;

- розважальну – виступ на сцені чи серед друзів для розваги слухачів (художнє читання, розповідь у неофіційній бесіді);

- ритуально-культову – висловлювання під час ритуального обряду (виступ на ювілеї тощо).

Монологічне мовлення має такі характеристики:

- однонаправленість (ММ не розраховане на відповідну реакцію у вигляді монологу вголос);

- зв'язність (зв'язність думок і зв'язність мовлення);

- тематичність (наявність теми);

- контекстуальність (ММ повинно бути частиною ситуації, контексту);

- відносно безперервний спосіб мовлення (ММ зазвичай не завершується однією фразою і триває деякий час);

- послідовність і логічність (розвиток ідеї основного висловлювання за допомогою уточнення, доповнення, обґрунтування чи пояснення та ін.) [1, с. 167–168].

Існують три етапи формування монологічних умінь. В основі кожного з них лежить якість висловлювання курсантів, яка сприяє збільшенню обсягу зразків мовлення (далі – ЗМ), що використовуються курсантами.

Завдання першого етапу вчать курсантів поєднувати ЗМ у фрази та надфразову єдність. Наприклад, за темою «British Army Units» курсанти можуть поєднувати такі ЗМ:

- British Army units include: a section, a platoon, a company, a battalion, a brigade, a division.

- A section has a total strength of 8 to 10 men.

- A section is composed of 3 fire teams.

- A section is commanded by a corporal.

Кожен курсант говорить одну фразу. Всі фрази є правильними, якщо вони відповідають темі і грамотно оформлені у мовному відношенні. Вже на цьому етапі береться до уваги самостійність висловлювання: викладач називає тільки тему, задає напрямок думок, а курсанти самостійно обирають зміст висловлювання.

На другому етапі курсанти вчать самостійно будувати висловлювання надфразового рівня. Навчання монологічного мовлення на цьому етапі здійснюється за допомогою різних опор: зображальних, вербальних, комбінованих.

Важливим видом вербальної зорової опори є підстановча таблиця, яка здатна забезпечити логічний зв'язок речень, їх граматичну правильність, належний вибір усіх необхідних мовних засобів для побудови власного висловлювання.

Наприклад, опишіть один із підрозділів Британської армії, користуючись таблицею [6, с. 14].

Unit	Total strength	Composition	Commander	2IC
section	8 to 10 men	3 fire teams	corporal	lance corporal
platoon	29 to 36 men	3 sections	2 nd lieutenant	sergeant
company	100 men	3 platoons	major	captain
battalion	652 men	3 companies	lieutenant colonel	major
brigade	5,000 men	3–4 battle groups	brigadier	lieutenant colonel
division	15,000 men	3–4 brigades	major general	brigadier

У цій вправі використана повна вербальна опора. Проте слід пам'ятати, що поступово опори обов'язково усуваються частково, коли курсант

сам повинен заповнити «відкриті» частини таблиці актуальним змістом, або повністю.

Головне завдання третього етапу – навчити курсантів створювати монологічні висловлювання текстового рівня різних функціонально-смыслових типів мовлення.

Третій етап навчання монологічного мовлення характеризується розвитком умінь виражати своє особисте ставлення до фактів чи подій, про які висловлюється курсант; формулювати критичну оцінку і доводити правильність будь-якого факту; включати до свого мовлення елементи розмірковування, аргументації. Одночасно повинно відбуватися збільшення обсягу висловлювання.

Прикладом може слугувати така вправа за темою «Armoured Vehicles»:

Task 1. You are briefing the personnel on the modern armoured vehicles used in the world. Tell about the most powerful and perspective vehicles to be used in the Ukrainian army. Give grounds for your point of view.

Під час виконання вправ на третьому етапі опори, зазвичай, не використовуються.

Важливим під час навчання говорінню є встановлення балансу між часом, коли говорить викладач (Teacher Talking Time), і часом, коли слово надається курсантам (Student Talking Time). По-перше, коли курсанти мають можливість використовувати іноземну мову під час спілкування один з одним, вони можуть практикувати матеріал і висловлювати свої думки. По-друге, вони навчаються слухати інших і взаємодіяти. По-третє, беручи участь у професійно-орієнтованих комунікативних ситуаціях, курсанти «проживають» реальні ситуації життя, що є важливим не тільки для розвитку їх мовленнєвих навичок, але й для розвитку їх професійних якостей як майбутніх офіцерів.

Сьогодні існує багато шляхів підвищення мовної активності на заняттях з іноземної мови. Найефективнішими з них вважаються нестандартні форми роботи, які дозволяють підвищити творчо-пошукову активність курсантів, підвищити індивідуалізацію навчальної діяльності та подолати психологічний бар'єр. Гра допомагає уникнути одноманітності, стомлюваності курсантів, стимулює їх до активної мовленнєвої діяльності. Наприклад, гра "What do you know about?..". Один із курсантів пропонує назву зброї (військового транспортного засобу, підрозділу і т. д.), інші мають доповнити цю назву відомостями про неї: тактико-технічними характеристиками, країною-виробником, хто командує, з чого складається та ін. Така гра сприятиме розвитку у курсантів навичок слухання, швидкості реакції, орієнтації на планування власної мовної поведінки та прогнозування поведінки співрозмовника.

Ще один продуктивний вид мовленнєвої діяльності, який відіграє не менш важливу роль у процесі оволодіння іноземною мовою професійного спілкування, – це письмо. Під час навчання писемного мовлення важливим є наголос на правильності й акуратності, на відміну від навчання говоріння, де ключовою є побіжність і швидкість. Основними аспектами ефективного писемного мовлення є знання граматики, лексики, правопису, пунктуації, стилів, зв'язності і логічності.

Писемному мовленню слід навчати на різних рівнях:

- мовного етикету;
- дотримання належного рівня офіційності;
- вибору мовних засобів для вираження комунікативних функцій висловлювання;
- передачі соціокультурних стереотипів мовної поведінки рідною та іноземною мовами.

У сучасній методиці навчання письма існують три підходи: текстовий, жанровий (genre approach) і процесуальний (process approach).

Д. Браун вважає, що особливість текстового підходу полягає у ретельному опрацюванні зразків письмових текстів і відтворенні власних текстів за наведеним зразком. Головна увага, здебільшого, припадає на готовий текст, який повинен відповідати вимогам щодо використання граматичних конструкцій, лексичних одиниць, правопису та пунктуації [3, с. 158]. В основі текстового підходу лежить орієнтація не на певні типи вправ і завдань, а на сам текст. Тут текст використовують на позначення структурованої послідовності мовних одиниць, які використовуються у певному контексті з певними цілями.

До переваг текстового підходу можна віднести те, що курсанти набувають базових знань про структуру текстів, лексичні та граматичні конструкції, необхідні для написання текстів. Проте цей підхід не звертає увагу на мету та процес створення тексту.

У свою чергу, жанровий підхід орієнтується на мету письмової комунікації і, на відміну від текстового підходу, переслідує комунікативні цілі, наміри та потреби письмового спілкування. Жанровий підхід включає в себе: 1) ознайомлення з текстом-зразком, 2) контрольоване письмо, 3) кероване письмо та 4) самостійне письмо [5].

Перевагою жанрового підходу є те, що ознайомлення з текстом та його написання відбувається через соціальну взаємодію студентів. До недоліків цього підходу можна віднести недостатні знання студентів про структурні та граматичні особливості письмових текстів.

Процесуальний підхід робить основний акцент на процесі створення писемного тексту та його редагуванні для досягнення необхідного комунікативного ефекту. Цей підхід передбачає

надання студентам більшої автономності для виправлення, рецензування та коментування [2, с. 221].

У навчанні письма дослідники виокремлюють три етапи:

1. Оволодіння графікою, орфографією із використанням матеріалу, опрацьованого усно.

2. Засвоєння структурних моделей речень, властивих усній і письмовій формам спілкування, комбінування їх у мовленні.

3. Оволодіння писемним мовленням як засобом спілкування.

І хоча метою кожного заняття з ІМПС є досягнення курсантами третього етапу, це неможливо без проходження попередніх двох етапів, адже перший етап має на меті формування орфографічних навичок, а другий у процесі навчання писемного мовлення розвиває лексико-граматичну правильність письма. Таким чином, навчання писемного мовлення іде за схемою «від меншого до більшого».

Підготовчі вправи використовуються для засвоєння мовного матеріалу у графічному оформленні, а також для автоматизації операцій, пов'язаних із логічним і послідовним викладом думок. У них письмо одночасно виступає як засіб навчання і вдосконалення граматичних і лексичних навичок і вмінь усного мовлення.

До підготовчих вправ належать всі види мовних і мовно-комунікативних вправ, які виконуються в письмовій формі, наприклад: вправи на зміну граматичної форми, вставку лексичних одиниць, на складання речень, об'єднання простих речень у складні, вправи на підстановку, трансформацію, розширення і завершення мовленнєвих зразків, відповіді на запитання різних типів.

Необхідно зазначити, що під час проведення підготовчих письмових вправ викладач повинен чітко дотримуватися принципів послідовності і посиленості. Спочатку курсанти вчать будувати письмові висловлювання на рівні окремих слів, словосполучень, речень, поступово переходячи до побудови висловлювань на рівні мікротексту. Для цього викладач продумує і гнучко застосовує різні види опор: ключові слова, кліше, вирази, план, питання, структурно-логічні схеми, текст як зразок тощо. За допомогою опор викладачеві вдається керувати виконанням завдань, а отже, і процесом навчання писемного мовлення.

Комунікативні вправи мають завжди продуктивний характер і спрямовані на створення учнями різних творів, тобто власних письмових висловлювань за темою (проблемою) на рівні тексту, без використання опор. Стимулом до писемного мовлення виступають вербально сформульовані проблемні тези або побачені відеофільми, картини і фотографії, прочитані книги та статті.

Незалежно від того, пишуть курсанти лист товаришу, твір-роздум чи анотацію, вони повинні усвідомлювати, що процес писемного мовлення завжди відбувається у три етапи: підготовчий, мовленнєвий і контрольний.

На підготовчому етапі або етапі планування збирається фактичний матеріал для майбутнього твору, розробляється його тема і зміст, продумується композиція твору, тобто розташування матеріалу в певній логічній послідовності, відбувається знайомство курсантів із композиційними та жанровими особливостями певного виду твору саме іноземною мовою, обов'язково враховується потенційний адресат-читач.

На мовленнєвому етапі або етапі формування й оформлення задуму робота курсантів пов'язана, насамперед, із відбором слів, кліше, ідіоматичних виразів, граматичних і синтаксичних структур відповідно до змісту і безпосереднім механічним написанням твору з урахуванням вимог каліграфії й орфографії.

На етапі контролю курсанти перечитують написаний ними твір, доповідь, виправляють мовні і стилістичні помилки, вносять зміни у композицію, одним словом, редагують свою роботу, використовуючи необхідну довідкову літературу.

Висновки. Отже, враховуючи специфіку ВВНЗ, професійну та військово-тематичну спрямованість формування іншомовної комунікативної компетенції, необхідно підкреслити, що навчання професійно-орієнтованого усного й писемного мовлення є актуальним напрямом навчання курсантів, майбутніх офіцерів. Найчастіше навчання курсантів відбувається на базі лексико-термінологічних «заготовок», мовних кліше, застосування яких передбачається вимогами проведення інструктажів, радіопереговорів, надання наказів, заповнення документації і т. д.

Знання іноземної мови відкриває майбутньому фахівцю доступ до зарубіжних джерел інформації, без якої нині немислима діяльність дипломованого спеціаліста. Вміння спілкуватися, писати електронні листи, підтримувати розмову за тематикою свого фаху включає в себе отримання інформації, її критичне осмислення, узагальнення, аналіз і висловлення своєї думки. Іншомовна компетенція у говорінні й писемному мовленні як продуктивних видах мовленнєвої діяльності забезпечує готовність курсанта реально використовувати отримані знання в умовах професійного середовища.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Ніколаєва С.Ю. Методика викладання іноземних мов у середніх навчальних закладах: підручник / кол. авторів під керівн. С.Ю. Ніколаєвої. К.: Ленвіт, 2002. 332 с.

2. Тарнопольський О.Б. Методика навчання іншомовної мовленнєвої діяльності у вищому мовному закладі освіти. К.: Інкос, 2006. 246 с.

3. Brown H.D. Teaching by principles: An interactive approach to language pedagogy. Englewood Cliffs, NJ.: Prentice Hall Regents, 1994. 320 p.

4. Jennifer Moon. Short courses and workshops: improving the impact of learning, training and

professional development. Psychology Press, 2001. 186 p.

5. Ji Ling Zhu. Genre-based Approach for Teaching English Factual Writing. Humanistic Language Teaching in the 21st Century. 2009. № 4.

6. Mellor-Clark Simon, Baker de Altamirano Yvonne. Campaign English for the military. Macmillan, 2005. 144 p.